

Саха сириҥ официальной символларыгар норуот историятын, итэҕэлин,
угэстэрин костуутэ.

МБОУ «Арылахская СОШ» МО Верхоянский район с.Бала

Потапов Николай Николаевич педагог ДО,учитель истории и ОБЖ

Геральдика тылын таба ойдообун, официальной дьарылыктар ис хобооннорун сопко быһаара уорэни интириэбинэй уонна сонун,ойго кирирмитэ.Геральдикаҕа наука араас салаалара киирэллэр:история, ойуулуур –дьууннуур искусство, этнография, этнология, культуорология, тыл уорэһэ.Ол иһин бу тема билинни кэмнэ олус актуальной.Гиэрбэ ис хобоонугар биһиги норуоппут историческай-культурнай угэстэрэ буттуун киһи аймах духуобунай сыһыаннастарыныын тэн дьуорэлээхтик алтыһаллар. Хас биирдии сайдыһаах киһи олоһор сириҥ, торообут норуотун историятын,итэҕэлин угэһин уорэтэн, бэйэтин сайдыһытыгар бигэ тирэх оноһуохтаах.Ол туһуттан мин Саха сириҥ гиэрбэлэрин историятын,ис хобооннорун, тутууларыҥ интэриэһиргээн, ырытан бу темаҕа улэлээтим.

Геральдика тулалыыр эйгэһэ бэйэбит эрэх- тураһа, бигэтик сананарбытыгар, бэйэбит быраапытын билэрбитигэр, эһпиэтнэспитин ойдуурбутугэр туһалаах.Геральдиканы билэр киһи бэйэтин сиригэр уотугар кыһаллар уонна дойдута чэчири сайдарын туһугар эһпиэтнэһи толору сүгэн туран, ис дууһатыттан улэһиир.Мин Саха сириҥ геральдикатын уорэтэн, дойдум историятын, норуотум итэҕэлин, угэһин оссо диринник ойдуом,ыһыһаам диэн бигэ эрэллээхпин.

Сахалар геральдикаҕа олох эдэр, ону тэнэ Саха сириҥ бэйэтин курдук тун быһыргаттан сиһистээх-мутуктаах.Киһи – аймах культурата уоскуобуттэн бэйэ бас билиитин туора дьонтон араарар бэһиэлэр бааллара.Оннук бэһиэлэринэн тотемнар, дьарылыктар уонна танас оһуорунан эбэтэр киэргэһинэн киһи ханнык торут уус сыдһаана буоларыҥ, суоһу кимнээх бас билиилэригэр, буһтуур, балыктыыр, оттуур сирдэри ким бас билэрин ыйаллара,бэһиэтииллэрэ.Бмлмгмн биһиги республикабыт анал туругар соп тубэһэр дьаралыктардаах – Государственной гиэрбэлээх уонна

Государственной былаахтаах.Саха сириҥ былааҕа- 1992 сыл алтынньы 14 кунугэр, гьербэтэ- ити сыл ахсынньы 26 кунугэр бигэргэтиллибитэ.Гьербэлэр ис хобоонноругар бийиги норуоппут историческай- культурнай угэстэрэ буттуун кийи аймах духуобунай сыаннастарыныын тэн дьуорэлээхтик алтыбаллар.

Саха сириҥ государственнай гьербэтин дьарылыга – былааҕы куорэччи туттут аттаах кийи.Былаах- знамя бийис ууьун модунун,былааьын уонна государственнай тутулун кордорор дьаралык буолар.

Саха республикатын муниципальнай тэриллииэрин,Булуу,орто Халыма, Мирнэй уонна Олуохумэ куораттар 33 ураты бэлиэлэрэ официальнойдык киирбиттэр.

1.Гьербэлэр бьыыллара икки араастаах :тогурук уонна эридьиэс(германскай гьербэ бьыыыта) тогурук бьыыылаах гьербэ барыта 26 оройуонна баар.Мань Саха норуотун итэьэлин кьытта ситимниир буолахха, саха дьоно «Кун улууьун оболорунан» билинэллэр.Ол иьин кун бэлиэлээх ыраас санаа, сырдык баьа, олох кууьэ, буолан кун тогурук бьыыытынан тэнийбит диэххэ соп.

2.Гьербэлэргэ барыта 5 он туттуллубут:

-урун он-10 гьербэ

-от куоьэ-14 гьербэьэ

-араьас-5гьербэьэ

-кьыыл-4 гьербэьэ

-халлаан куох он-30 гьербэьэ

Бу он халлаан куйаарын кордорор «куох тыын буолар» Ол аата олоххо тардыьыны, уунууну сайдыыны кэрэьэлиир, норуоттар икки ардыларыгар чиестээх буолууну, эрэллээх тутулу, бигэ уонна истин сыьыаны кордоруу буолар.

3.Гьербэлэргэ барыта 9 кьылы киллэрбиттэр:

-Аты-4 гьербэ

-табаны- 6 гьербэьэ

- эбэни- 2 гйэрбэбэ
- кииби-5 гйэрбэбэ
- тайабы-1 гйэрбэбэ
- обубу-1 гйэрбэбэ
- мамоны-2 гйэрбэбэ
- чубукуну-1 гйэрбэбэ
- тиини-1 гйэрбэбэ

Гйэрбэлэргэ саамай элбэхтик киллэриллибит таба уонна киис. Таба-6 гйэрбэбэ, киис -5 гйэрбэбэ. Хотугу таба- куустээх-уохтаах, тулуурдаах буолуу бэлиэтэ. Улэ-сырыы табыллыытын, нус-хас олобу кордорор. Онтон киис – ойдоох, куустээх, сымса буолуу бэлиэтэ уонна дойду туулээбинэн баайын кордорор.

4. Котордортон уопсайа 4 котору киллэрбиттэр: кубаны-2 гйэрбэбэ, кыталыгы, мохсоболу уонна хотойу биирдии гйэрбэбэ. Котордортон саамай убаастанар, ытыктанар – куба уонна кыталык буолаллар. Куба – ыраас, кырасыабай, бэриниилээх, буруйа- айыыта суох буолуу бэлиэтэ. Онтон кыталык – сырдыгы, кэрэни, утуону, дьол сабаланыытын, уйэлээх буолууну кордорор.

5. Балык уопсайа 5 гйэрбэбэ киллэриллибит. Ол аата элбэх бултанар сыаналаах балык саппаабын кордорор. Балык бэлиэтэ уу бэлиэтин кытта биир уонна айылба уопсай тиллиитин, санардыллыытын, ыраабырыытын кордорор.

6. Мифтэртэн саамай элбэхтик туттуллубут: уу-10 гйэрбэбэ, хайа-7 гйэрбэбэ. Уу олохтон норуот иитиллэр Олуонэ эбэлэрин ытыктыылларын, киниэхэ сугуруйэллэрин бэлиэтэ. Онтон хайа – хоту дойду хаардаах оргосторун, хоту сир айылбата, уунээйитэ кэрэтин, дойду географической уратытын уонна тувалаах сиртэн хостонор баайа элбэбин кордорор.

7. Сэргэлэртэн, мастартан, оттортон саамай элбэхтик киллэриллибит – сэргэ 4 гйэрбэбэ. Сэргэ-Саха ытык маа. Омукпут уратытын, историятын,

итэбэлин, сизэри туому тугууутун кордорор.Олох, тумсуу, сомоболоуу бэлиэтэ.

8.Саха сирин олохтоохторун дьарыга.

Хоту отто булду кытатуулээбинэн, балыгынан, табанан дьарыктаналлар
(Халыма,Муома.Усуйаана,Абый,Аллайыаха,Анаабыр,УоьээХалыма,Жиганск ай, Оленек,Орто Халыма,Булун ону кытта Эбээн Бытантай)

Хотугулуу илин отто сылгы, ынах уонна таба иитиитинэн (Верхоянской, Кэбээйи,Томпо,Оймокоон).

Дьокуускай таа, илин энэр отто, ынах, сылгы иитиитинэн уонна хортуоска, обуруот, бурдук ууннэриитинэн (Уус-Алдан,Сунтаар,Таатта, Мэнэ-Ханалас,Амма,Нам,Олуохумэ,Ханалас,Уус-Майа).

Собуруу отто промышленность сайдыытын дьарыгырар: комус алмаас, бриллиант,нефть, газ уонна да атын сир баайын хостообунунан.(Мирнэй,Алдан,Нерюнгри,Булун,Ньурба,Ленскэй).

Былаахха,гизэбэбэ- кэм кэрдий саамай сунньэ, тугунан тыынара уонна олооро костор.

Гизэбэлэр ис хобоонноругар бийиги норуоппут историческай-культурнай угэстэрэ буттуун кийи аймах духуобунай сыаннастарыныын тэн дьуорэлээхтик алтыбаллар.

Официальной символлар колуонэттэн колуонэбэ бэриллэр история ойдобунньуктэрэ буолаллар, уруккуну, билинни уонна кэнэбэскини кэрээлиир олбот суппэт дьикти аналлаахтар.Ону таынан патриотизм,ой-санаа, сизэр-майгы олбоодуйбэт сыаннастарыгар иитэр, хас биирдиитбит торообут сирин-уотун таптырыгар, дьонун-сэргэтин ытыктырыгар комолоох буолар.